

Krisinsatser i det civila: en tentativ jämförelse mellan Sverige och Ukraina

Magnus Karlsson

Magnus Karlsson, professor, Centrum för civilsamhällsforskning,
Marie Cederschiöld högskola, Stockholm. E-post: magnus.karlsson@mchs.se

I och med Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina kom det ukrainska civilsamhället att uppmärksammas som särskilt aktivt och betydelsefullt. Syftet med föreliggande text är att göra en tidig tentativ jämförelse mellan det ukrainska och svenska civilsamhället på nationell nivå med särskilt fokus på insatser och organisering, för att dra lärdomar när det gäller det svenska civila samhällets möjliga roll i civil beredskap och krisberedskap. Jämförelsen görs utifrån en genomgång av forskningslitteratur på området och samtal med ukrainska forskare och centrala företrädare för civilsamhällesorganisationer. Resultatet visar på att såväl det ukrainska som svenska civilsamhället präglas av en hög grad av aktivitet, men att det senare i betydligt högre utsträckning än det förra är organiserat och har en löpande dialog med staten. De två senare särdragen ses här som möjliga resurser framför allt när det gäller det svenska civilsamhällets uthållighet och koordinering i en möjlig samhällskris.

With Russia's full-scale invasion of Ukraine, Ukrainian civil society came to attention as active and significant. The aim of the present text is to make an early tentative comparison between the Ukrainian and Swedish civil society at the national level with a particular focus on efforts and organization, in order to learn regarding the possible role of the Swedish civil society in civil preparedness and crisis preparedness. The comparison is based on a review of research literature in the field and conversations with Ukrainian researchers and central representatives of civil society organizations. Results show that both Ukrainian and Swedish civil society is characterized by a high degree of activity, but that the latter is organized to a significantly greater extent than the former and has an ongoing dialogue with the state. These latter characteristics are seen as possible resources in terms of Swedish civil society's endurance and coordination in a possible social crisis.

Inledning

I och med Rysslands fullskaliga invasion av Ukraina som inleddes i februari 2022 så kom den svenska mediala uppmärksamheten att riktas mot Ukrainas civilsamhälle och mot de insatser som gjordes där. Inte sällan beskrevs hur hela befolkningen slöt sig samman för att hjälpa varandra. Hjälpen som beskrevs, och som i skrivande stund fortfarande diskuteras, hade ofta karaktären av att upplåta mat och husrum till de som flydde från de mest utsatta områdena i landet och till de som fått sina bostäder förstörda i Rysslands återkommande attacker mot civilbefolkningen. Men det fanns också andra typer av insatser, till exempel att skänka mat och pengar till de ukrainska militära styrkorna och att tillsammans knyta kamouflagenät för att skydda dessa styrkor från att bli upptäckta. En stark känsla av nationell gemenskap verkade ha infunnit sig.

Bilden av Ukrainas civilsamhälle på högvarv får stöd i forskningen (se bl a Zarembo & Martin 2023, Boichak & McKernan 2022). Många typer av engagemang verkar ha mångdubblats på kort tid. Framför allt verkar det handla om insatser som görs utanför etablerade organisationer. Det stora engagemanget framstår som positivt men också som förvånande: i forskningen karaktäriseras Ukraina av låg tillit och hög korruption – en karaktäristik som vanligen inte förknippas med stort socialt kapital och välfungerande civilsamhällen (Putnam 2000, Trägårdh m fl 2013).

Ambitionen med den här texten är att göra en tidig tentativ jämförelse mellan det ukrainska och svenska civilsamhället på nationell nivå med särskilt fokus på insatser och organisering. En sådan jämförelse kan bidra till förståelsen för hur det svenska civilsamhället kan fungera i en allvarlig samhällslig kris. Diskussionen bygger framför allt på en initial kunskapsgenomgång av den forskning som gjorts när det gäller civilsamhället i Ukraina. Som en del i denna kunskapsgenomgång har jag rest till Ukraina för att i en förstudie samtala med enskilda ukrainska forskare och ledande företrädare för det civila samhället.

Tillit i Sverige och Ukraina: en bakgrund

I internationella sammanställningar brukar Sverige karaktäriseras av hög social tillit, medan Ukraina snarare av det motsatta. Den sociala tilliten – hur mycket människor litar på folk i allmänhet – skiljer sig väsentligen mellan länderna i WVS (se ovan); medan 28 % av de ukrainska respondenterna uppgav att de litade på folk i allmänhet, så var motsvarande andel av de svenska 63 %. Ibland lyfts tanken fram om att man i vissa kulturer inte litar på folk i allmänhet, men desto mer på de människor man känner. Denna tanke kommer på skam i jämförelsen mellan Ukraina och Sverige: bara 15 % av ukrainarna litar fullständigt på människor de kände personligen, att jämföra med 53 % av svenskarna.

Skillnaden mellan den sociala tilliten i Ukraina och Sverige bör ses mot bakgrund av att den sociala tilliten är hög i alla nordiska länder, och betydligt lägre i de länder som tidigare var delar av Sovjetunionen (Bild 1).

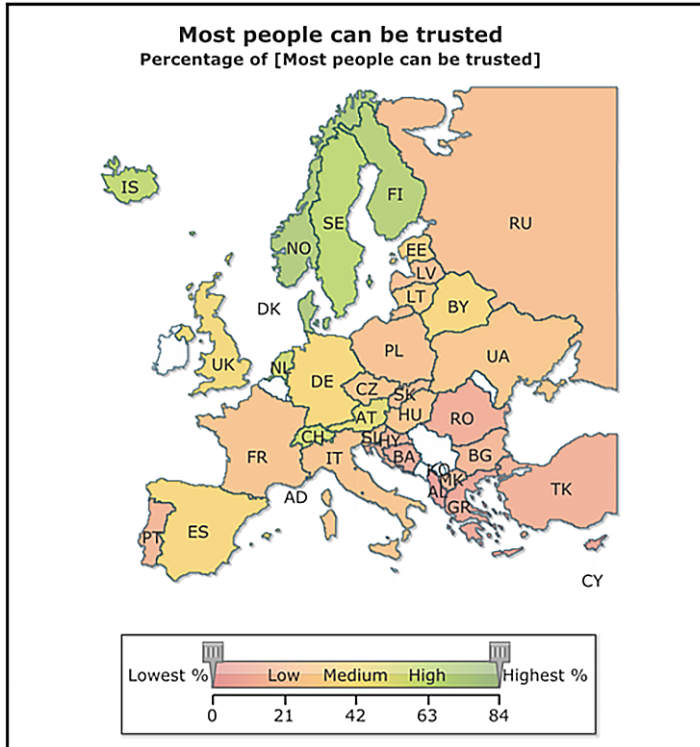

Bild 1. Social tillit i Europa. Från World Value Survey, sjunde insamlingen, 2017–2022.

Att det finns kopplingar mellan engagemanget i civilsamhället och den sociala tilliten hos en befolkning förefaller de flesta forskare vara överens om, men hur en sådan koppling ser ut diskuteras fortfarande. Trägårdh m fl (2013) lyfter fram tre positioner i denna fråga. De två första är, mycket grovt sammanfattat att 1) social tillit är en följd av att människor organiserar sig och vid upprepade tillfällen gör positiva erfarenheter utifrån det (Putnam 2000), respektive att 2) människors engagemang i civilsamhället har väldigt liten betydelse för deras tillit och att den istället bygger på förekomsten av stabila offentliga institutioner i samhället (Rothstein 2013). Den ståndpunkt som Trägårdh och hans kollegor själva företräder och som kommer att användas för den fortsatta förståelsen är att 3) organisationer i det civila samhället också är att betrakta som samhällsinstitutioner som bidrar till tillit:

”Vi menar att frivilliga sammanslutningar är viktiga samhällsinstitutioner som på samma sätt som andra sociala institutioner av betydelse formar och förmedlar värderingar och minskar sårbarhet och osäkerhet. Om vi tar frivilligorganisationer på allvar som institutioner och inte bara som socialiseringskraft står det klart att de har både direkta och indirekta funktioner när det gäller att upprätthålla och institutionalisera tillit.” (Trägårdh m fl 2013 s 73)

Utifrån denna tanke är stabila offentliga samhällsinstitutioner men också ett välorganiserat civilsamhälle en god grund för tillit hos befolkningen.

Det civila samhället i Sverige

I viljan att förstå det svenska och ukrainska civilsamhället i relation till varandra har deras historia och komposition betydelse. Här finns väsentliga olikheter som är väl värda att uppmärksamma.

Det svenska civilsamhället började växa fram under början av 1800-talet. Man kan naturligtvis argumentera för att det fanns ett civilt samhälle innan dess, men under det århundrade som följde uppstod och utvecklades de svenska folkrörelserna som kommit att få stor betydelse för framväxten och organiserandet av det svenska civila samhället (se t ex SOU 2000:1, Vetenskapsrådet 2003).

Trägårdh (2021) argumenterar för hur det brokiga föreningsliv som fanns under 1800-talet kom att strömlinjeformas i den efterföljande historieskrivningen:

”Inte minst kom det kollektiva folket att bli den privilegierade protagonisten. De medborgerliga associationernas ursprungliga karaktär av liberala självhjälpsföreningar, där människor gick samman för att stödja varandra som individer, suddades ut på bekostnad av en betoning av klassgemenskap och solidaritet. Detta var en idealisering som passade väl in i sagan om folkhemmet som ett kollektivistiskt gemenskapsprojekt. [...] Sakraliseringen av folkrörelsebegreppet blev en av grundbultarna i det moderna Sveriges religion.” (Trägårdh 2021 s 17f)

Under 1970-talets mitt skedde en för den fortsatta framställningen viktig omvärdering av de svenska folkrörelserna: från att ha setts som heroiska kämpar för frihet och demokrati i fejd med överhetsstaten till att vara intresseorganisationer som stod i dialog med densamma. Samtalet mellan stat och civilsamhällesorganisationer kom därmed att präglas av det svenska remiss- och utredningsväsendet och civilsamhällets organisationer fick en mer erkänd plats ”vid bordet”. Denna utveckling får viss betydelse när det svenska civilsamhället jämförs med det ukrainska, som inte har samma nära koppling till de offentliga institutionerna.

Det hävdas ofta att med det föreningsliv som växte fram följde ett antal samhällsvärden. Vogel och Amnå (2003) lyfter till exempel fram föreningarnas bi-

drag till välfärdsförsörjningen, dess roll som producenter av så kallat socialt kapital och som plantskola för den representativa demokratin.

Även om det under en period fanns en internationell föreställning om det svenska föreningslivet som svagt till följd av att den svenska välfärdsstatens utbredning så finns numera god grund för att påstå att det svenska civila samhället står sig starkt när det gäller förekomsten av organisationer och engagemang (von Essen m fl 2021). Enligt SCB är 75 % av alla svenskar medlemmar i någon organisation i det civila samhället, och vid *Centrum för civilsamhällesforskning* visar vi i en större, återkommande befolkningsundersökning (MEIS) av svenskarnas medborgerliga engagemang hur aktiviteten kring ideellt arbete är högt och stabilt: hälften av den vuxna befolkningen har arbetat ideellt vid åtminstone ett tillfälle under det senaste året (vid undersökningstillfället). Liknande resultat uppträder regelbundet sedan studien inleddes 1992. Dessutom visas i studien att 80 % givit någon gåva, framför allt till medicinsk forskning och internationellt bistånd, under det senaste året (Vamstad 2022).

Den svenska krisinsatsviljan

Centrum för civilsamhällesforskning har genomfört en nationell mätning av den civila *krisinsatsviljan* med utgångspunkt i Wedebrands och Jonssons (2021) teoretiska arbete kring *försvarsvilja*. Studien visar att det finns ett nära samband mellan befolkningens vilja att göra insatser vid kris respektive krig, och därför finns det skäl att i viss utsträckning förhålla sig till försvarsvilja (som är väl kartlagd över tid i många nationella kontexter) när krisinsatsvilja ska diskuteras.

I Sverige förstås numera ofta den *allmänna försvarsviljan* utifrån Wedebrands och Jonssons (2021) tankegång på frågan ”Antag att Sverige anfaller. Anser Ni att vi böra göra väpnat motstånd även om utgången för oss ter sig oviss?”. Den *personliga försvarsviljan*, som handlar om att delta i Sveriges försvar, delas in i tre delar: 1) fara för livet, stridande roll, 2) Fara för livet, icke-stridande roll, och 3) Ej fara för livet, icke-stridande roll. Vi valde att ställa motsvarande frågor till ett representativt urval av 5 000 svenskar när det gällde civila kriser (med undantag för ”stridande roll”)¹. Svaren stämde väl överens med tidigare resultat när det gällde försvarsvilja: den svenska krisinsatsviljan är påfallande hög enligt resultaten (Tabell 1).

Det finns alltså en hög vilja bland den svenska civilbefolkningen att göra insatser i en kris, även om det innebär en fara för eget liv. Men är det möjligen skillnad på vad man säger och vad man faktiskt gör? I studien MEIS (se ovan) uppger 11 procent av respondenterna att de gjort en krisinsats under det senaste året. Det kan vid en första inblick tyckas vara en låg siffra, men ska ställas i relation till hur

1. För en metodbeskrivning, se Karlsson och Andersen (2023).

Tabell 1. Andel personer som var mycket eller ganska villiga att göra en insats i studier redovisade Wedebrand och Hermansson (2023) respektive Karlsson och Andersen (2023).

	Försvarsvilja, FOI, hösten 2022	Försvarsvilja, CCF, våren 2022	Insatsvilja, CCF, våren 2022
Allmän försvars-/ krisinsatsvilja	90	92	97
fara för livet, stridande roll	48	60	X
Fara för livet, icke-stridande roll	76	89	83
Ej fara för livet, icke-stridande roll	84	91	94

stor andel av befolkningen som varje år ställs för ett val om att göra en insats. Här ses resultatet sammantaget styrka tanken om en hög krisinsatsvilja i Sverige.

En utblick mot Ukraina – organisering och insatser

Det kan på rimliga grunder hävdas att det ukrainska civilsamhället är betydligt yngre än det svenska, och att det egentligen är först efter landets självständighet 1992 som det finns anledning att tala om fria, medborgliga föreningar (för en fördjupad diskussion, se Howard 2003, Stephanenko 2006, Way 2014, Burlyuk, Shapovalova & Zarembo 2017). När framväxten av det beskrivs så verkar några större folkliga resningar vara centrala. Däribland märks den *Orangea revolutionen* (2004/05) som var en reaktion på ett omfattande valfusk, och *Euromajdan* (2013–14) som var en politisk folklig protest som utgick från *Sjähständighetstorget* (Majdan Nezalezjnosti) i Kiev och som utvecklades till en revolt mot den sittande politiska makten (se t ex Worschech 2017, Shapovalova & Burlyuk 2018). I flera framställningar så förefaller det som att det ukrainska civilsamhället formas och tränas genom dessa folkliga sammanslutningar: från att folket har varit ovana vid att ta initiativ och samla sig (jfr diskussionen om *homo sovieticus*), så hittar man nu former för ett gemensamt engagemang.

Bilden av de stora folkliga initiativen som sker vid vissa enskilda händelser förstärks av de studier av det ukrainska civilsamhällets komposition som gjorts. Zarembo och Martin (2023) visar i en sammanställning av befintliga uppgifter hur en påfallande stor andel (ca 80 %) av den ukrainska befolkningen gör insatser i det civila samhället, men att endast en liten andel (ca 10 %) av befolkningen

tillhör en civilsamhällesorganisation (se också Stephanenko 2006).

Zaremba och Martin (2023) redovisar också data från en egen nationell survey-studie kring civilsamhällesaktivitet. De visar hur framför allt *materiellt stöd* (från 34 % till 70 %) och *informell frivillighet* (från 18 % till 39 %) ökat från tiden mellan Euromajdan (2013/14) till tidpunkten för Rysslands fullskaliga invasion (februari 2022). Andelen av befolkningen som uppger att de inte engagerar sig i någon typ av organisation förändras inte under samma tidsperiod.

I samtalen med nationella forskare och ledande civilsamhällesföreträdare framställdes i flera fall organisering som byråkratisk, komplicerad och onödig. Två personer berättade också om hur skattesystemet påverkade organiseringen i det civila samhället: det var betydligt mer fördelaktigt för såväl den enskilda som för organisationen att engagera en extern ”entreprenör” att utföra saker för en organisations räkning jämfört med att organisationen anställde någon för att utföra arbetet. Det är inte orimligt att tänka sig hur en sådan skattekonstruktion hämmar tillväxten av potentiellt stora civilsamhällesorganisationer, och fungerar som ett ”glastak” för växande.

Oviljan till formella organisationer är också ett tema i den internationella litteraturen. Krasynska och Martin (2016) pekar till exempel på skillnaden mellan ”formella” och ”officiella” organisationer: statens förhållande till civilsamhället har medfört att människor undvikit att registrera organisationer även om de varit formaliserade. Flera författare (se t ex, Worschech 2018, Shapovalova och Burlyuk 2018, Zaremba och Martin 2023) argumenterar också för att det civila samhället går utöver de organisationer som ofta fokuseras i västerländsk forskning, och att civilsamhällesengagemanget i Ukraina ofta är av en annan karaktär. Howard (2003), en flitigt använd referens i litteraturen på området, anger tre skäl till att befolkningen i tidigare Sovjet-stater väljer att inte organisera sig: 1) de misstror de tidigare statskontrollerade organisationerna där medlemskap ofta var obligatoriskt, 2) de håller fast vid de informella nätverk som de utvecklat under kommunismen (och som också är civilsamhälle!), och 3) de är besvikna på utfallet av den post-kommunistiska förändringen.

Vad kan Sverige lära om krisinsatser i civilsamhället?

I en översiktlig jämförelse mellan det svenska och det ukrainska civilsamhället så framstår båda som aktiva, men det svenska som i betydligt större utsträckning organiserat. Här finns en möjlig förståelse av den synbara paradox som består i Ukraina som ett land av låg tillit och samtidigt stort engagemang i det civila samhället. Det höga engagemanget till trots saknas i det ukrainska civilsamhället stabila organisationer som kan skapa och upprätthålla tillit: engagemanget handlar om ”social moments” snarare än ”social movements” för att låna Worschech (2017) beskrivning, och bidrar därmed inte på samma sätt till social tillit.

Vilka tentativa lärdomar kan då Sverige dra kring civilsamhällets betydelse utifrån den situation som Ukraina befinner sig i? Även om ovanstående genomgång pekar på stora skillnader mellan de två ländernas civilsamhällen, så finns det inget i ovanstående som tyder på att det svenska skulle spela en mindre roll än det ukrainska vid en nationell kris.

Civilsamhället spelar roll

En första lärdom från den aktuella jämförelsen är att det civila samhället kan ha betydelse vid nationella kriser – det visar erfarenheterna från Ukraina med viss tydlighet. ”Civil Society is Ukraine’s Secret Weapon against Russia” skriver Melchior (2022) i *Wall Street Journal*, och Zarembo och Martin (2023) visar på hur särskilt vissa typer av aktiviteter i det ukrainska civila samhället rusade i höjden i samband med Rysslands fullskaliga invasion. När det ukrainska civilsamhället studeras blir det också tydligt hur det kommit att spela en roll inte bara i det pågående kriget utan också vid tidigare samhällskriser.

I Sverige pågår samtidigt en intensiv diskussion för att utröna hur civilsamhället kan användas som en resurs i nationella kriser, där föreliggande text skrivs inom ramen för en sådan forskningssatsning.

Organiseringen i Sverige kan vara en tillgång

En andra lärdom är att det svenska civilsamhället är tydligare organiserat och därför troligen är bättre rustat än det ukrainska för att spela en roll i framtida nationella kriser. Vi kan utifrån de empiriska resultat som presenterats möjligen vänta oss civilsamhällesinsatser i samma storleksordning i de båda länderna, men av ett uthålligare och mer koordinerat slag i Sverige. Det har visserligen argumenterats för att det ukrainska civilsamhället är lösligare och mer flexibelt till sin karaktär, men troligare är att det svenska har kunnat mogna, organiseras och utvecklas under gynnsamma former och att organisationerna därigenom bidrar till trygghet och struktur även i en kris. Här ses inte bara aktiviteten i det svenska civilsamhället kunna vara en resurs i kris på motsvarande sätt som i det ukrainska, utan också organiseringen och stabiliteten.

Dialogen mellan stat och civilsamhälle är av betydelse

En tredje tentativ lärdom, som knyter an till graden av organisering, är att det svenska civilsamhället kan förväntas samspela bättre än det ukrainska med de offentliga institutionerna givet traditionen av dialog med staten. Det avstånd som finns i Ukraina mellan dessa båda aktörer, såväl enligt litteraturen som enligt vidtalade forskare och civilsamhällesföreträdare, finns inte på samma sätt i Sverige. I stället finns inarbetade rutiner för samverkan mellan den svenska staten och

civilsamhället genom till exempel remissförfarande och specifika samverkansmodeller hanterade bland annat av *Myndigheten för ungdoms- och civilsambällesfrågor*.

Avslutande reflexion: det svenska civilsamhället under pandemin?

Till sist, som en kommentar till de lärdomar som skisserats, väljer jag att kort blicka tillbaka på det svenska civilsamhällets roll under covid-pandemin, i vilken ju Sverige ju faktiskt hade en nationell kris.

Visserligen finns det en hel del studier som pekar på mer och mindre organiserade civilsamhällesinitiativ under pandemin (se bl a *Socialmedicinsk tidskrift* 98:1), men den bestående bilden övertygar inte om det svenska civilsamhällets betydelse. I den uppföljningsrapport där de dominerande aktörerna i civilsamhället själva summerade sina erfarenheter av händelsen (Famna, Forum, Fremia och Giva Sverige, 2022) konstateras att civilsamhället har en samhällsavgörande roll i kriser, men några mer konkreta indikationer på att deras bärande roll syns knappt i slutsatserna. I stället görs iakttagelser som åtminstone i delar motsäger vad som i ovan sagts: man pekar på tydliga brister när det gällde statens finansiering av det civila samhällets kostnader i pandemin och på en bristande dialog mellan regering och civilsamhälle, särskilt i krisens inledande skede.

Kanske var pandemin inte rätt tillfälle för det svenska civila samhället att visa framfötterna – viktiga delar av krisen handlade ju i stället om sjukvård och avancerad forskning. Kanske är talet i rapporten om att staten behöver avsätta mer resurser till det civila samhället ett led att stärka den egna förmågan inför kommande kriser. Sammantaget manar nog ändå de svenska erfarenheterna från pandemin till fortsatta studier av de svenska civilsamhällets framtida roll på området.

Referenser

- Boichak, O och McKernan, B, (2022). Narratives of volunteering and social change in wartime Ukraine. *Cultural Sociology* 1-24.
- Burlyuk, O, Shapovalova, N, och Zarembo, K, (2018). Introduction to the Special Issue. I Olga Burlyuk, Natalia Shapovalova, och Kateryna Zarembo (red). *Civil Society in Ukraine: Building on Euromaidan Legacy*.
- CivKris (2023). Opublicerat. Marie Cederschiöld högskola.
- Demokratiutredningen (2000). *En uthållig demokrati! - Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Demokratiutredningens betänkande. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Famna, Forum, Fremia och Giva Sverige (2022). Pandemin och civilsamhället – konsekvenser, insatser och stödätgärder.
- Howard, M M (2003). *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge University Press.
- Karlsson, M och Andersen, R (2023). Vilken resurs kan deltagare i civilsamhället vara vid en framtida hälsokris? En studie av krisinsatsvilja i det civila samhället i allmänhet och i idrottsorganisationer i synnerhet. I *Socialmedicinsk tidskrift* 100:4, s 580–588.

forskning och teori

- Krasynska, S och Martin, E (2017). The formality of informal civil society: Ukraine's EuroMaidan. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28, 420-449.
- Melchior, J K, (2022). Civil Society is Ukraine's Secret Weapon against Russia. I *The Wall Street Journal*, Apr 4.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R D (1993). *Making democracy work : civic traditions in modern Italy* [Elektronisk resurs].
- Rothstein, B (2013). Corruption and social trust: Why the fish rots from the head down. I *Social research*, 80 (4), 1009–1032.
- Shapovalova, N, och Burlyuk, O (2018). Civil society and change in Ukraine post-Euromaidan: An introduction. I Natalia Shapovalova och Olga Burlyuk (eds) *Civil Society in Post-Euromaidan Ukraine: From Revolution to Consolidation*. Stuttgart: ibidem-Verlag.
- Stepanenko, V, (2006). Civil society in post-Soviet Ukraine: Civic ethos in the framework of corrupted sociality?. I *East European Politics and Societies*, 20(4), 571-597.
- Trägårdh, L, Wallman Lundåsen, S, Wollebæk, D, Svedberg, S (2013). *Den svåra svenska tilliten: förutsättningar och utmaningar*. 1. uppl. Stockholm: SNS.
- Trägårdh, L (2021). Från folkrörelser till civilsamhälle: Staten och samhället i det moderna Sverige. I Johan von Essen (red). *Det svenska civilsamhället: en introduktion*. Andra uppdaterade upplagan. Stockholm. Idealistas förlag.
- Vamstad, J (2022). Det svenska sättet att ge: om skillnaden mellan privata och gemensamma pengar. *Engagemangets gestaltningar*. S. 199-231
- Vetenskapsrådet (2003). Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser: en kartläggning av forskningen under perioden 1990–2003 utförd av Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vogel, J och Amnå, E. *Tre teoretiska perspektiv: välfärdsförbättring, socialt kapital och demokratiskola*. I Vogel, Joachim m fl (2003). *Föreningslivet i Sverige: välfärd, socialt kapital, demokratiskola*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- von Essen, J (red) (2021). *Det svenska civilsamhället: en introduktion*. Andra uppdaterade upplagan. Stockholm. Idealistas förlag.
- Way, L. (2014). The Maidan and Beyond: Civil Society and Democratization. I *Journal of Democracy*, 25 (3), 35-43.
- Wedebbrand, C. & Jonsson, D. K. (2021). *Försvarsvilja i teori och praktik: om försvarsviljans betydelse*. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- Wedebbrand, C och Andersson, H (2023). Den svenska allmänhetens hemberedskap och försvarsvilja - Översiktliga resultat från en enkätundersökning genomförd år 2022. Stockholm: Totalförsvarets forskningsinstitut.
- World Value Survey, worldvaluesurvey.org.
- Worschech, S, (2017). New civic activism in Ukraine: building society from scratch?. I *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, (3), 23-45.
- Worschech, S (2018). Is conflict a catalyst for civil society? Conflict-related civic activism and democratization in Ukraine. I Natalia Shapovalova och Olga Burlyuk (red) *Civil Society in Post-Euromaidan Ukraine: From Revolution to Consolidation*. Stuttgart: ibidem-Verlag.
- Zarembo, K och Martin, E, (2023). Civil society and sense of community in Ukraine: from dormancy to action. I *European Societies*, 1-27.